

Розділ 11

У КЛАСІ

Учні четвертого «Б» прибігли до школи раніше за всіх. Майже кожен ніс щось під пахвою або обережно тримав у руках свою набиту сумку.

— Стривай, стривай! Покажи, що за скарб у тебе? — суворо наказував на ганку Грізний.

Іван Васильович не терпів двох речей: пугачів і рогаток.

Він мав надзвичайно тонкий нюх на такі речі:

— Стоп! Щось ти сьогодні дуже бадьорий!

І, намацавши виступаючу кишеню, Грізний витягнув звідти рогатку, яка зрадницьки виглядала назовні.

— Так... озброївся до зубів. Давай тепер пугач!

— Та нема в мене, Іване Васильовичу!

— Нема? Комусь іншим розкажуй!

Васька він пропустив без жодних претензій — з його сумки лише стирчав випалений пенал.

У класі хлопці показували один одному свої скарби. Дівчата принесли в'язання, хусточки, вишиванки. Хлопці ж висміювали їх:

— Хто це буде дивитися? Йому воно зовсім не потрібно! В ляльки з вами грати!

— Ми Марії Михайлівні завжди показували. Їй навіть дуже подобалося! — вигукували дівчата.

— Марії Михайлівні! Та вона сама вишивала, вона вчителька, а він — вчитель! — намагалися переконати їх хлопці.

— Дівчата, не слухайте їх! Навіть назло я першою покажу свою вишивку! Я не боюся! — кричала Синіцина.

— Та що в тому гарного? Тільки осоромитесь! — обурювався Одінцов.

— А яке вам діло? Ми самі за себе відповідаємо.

— Дівчата, не звертайте на них уваги! — заспокоювала подруг Зоріна.

Степанова повільно розв'язувала якусь коробочку.

— Ми просто покажемо все, що маємо. А ти, Одінцове, розумніший, коли мовчиш, чесне піонерське!

Надя Глушкова застрибала:

— Отримав? Отримав?

На Одінцова з усіх боків посипалися жарти.

— Ну, напали!.. — крикнув Льоня Белкін. — Одінцове, йди звідси, а то насміятимуться!

— Та ну їх!

До Васька кинувся Саша:

— Трубачов, я тебе вже давно чекаю! Ось приніс марки.

— І я приніс пенал і рамку, — додав Васько, похлопуючи по сумці.

— Трубачов! — вигукнула Синіцина. — Ми першими будемо свої роботи показувати!

— Трубачов, вони хочуть зі своїми вишивками лізти... Розумієш? Новий вчитель — військова людина, а вони до нього з ляльками! — пояснював Одінцов.

— Ми не з ляльками!

— А з чим же?

— У нас своє, а у вас — своє!

Васько поклав сумку на парту.

— Тихо! — зачекав, поки запала тиша. — Кого Сергій Миколайович попросить — той і покаже, хлопчик чи дівчинка, ясно? А самим не вилазити, категорично! Зрозуміло?

— Зрозуміло! — пролунав шум у класі.

— Ото й добре! Так, принаймні, ніхто не образиться.

Діти взялися розглядати принесені речі. В класі шелестіли папери, під партами валялися клаптики газет, стрічки, клапті тканини.

Саша був зайнятий марками. Одінцов розкладав по шухлядах свої камінці. Трубачов, сидячи боком на парті, щось розповідав хлопцям. Коли до класу зайшов Сергій Миколайович, всі підскочили. Вчитель підійшов до свого столу. Під ноги йому потрапив якийсь папірець. Він підняв його, покрутив у руках, потім оглянув клас і насупив брови.

— В класі брудно. Що це таке? — чітко промовив він і, закинувши руки за спину, підійшов до вікна.

Кілька хлопців стрімко вскочили з місць і сховалися під партами. За хвилину вчитель повернувся до класу. Всі вже сиділи на місцях із винуватими, збентеженими обличчями.

— Я думав, що мені не доведеться говорити про чистоту й порядок у четвертому класі. Але нехай це буде вперше і востаннє. Ви не діти, і пояснювати вам нічого. Є староста, є черговий по класу, є санітарний комітет. Чесна людина чесно виконує свої обов'язки.

Усі пригнулися. Синіцина, прикривши долонею рот, відвернулася й зробила хлопцям гримасу.

«Що? Казала ж вам! Ось і любіть його тепер!» — читалося на її торжествуючому обличчі.

Почався урок. Вчитель викликав до дошки, питав із місць. Учні випрямлялися. Вони намагалися ходити так, як ходить учитель, чітко вимовляти слова, як він, і загалом заслужити усмішку, жарт або похвалу. Коли виходили до дошки, хлопчики притискали руки до тулуба й намагалися стояти прямо, по-військовому.

На перерві хлопці тривожно перепитувалися:

— Не питає, що принесли.

— Забув чи розсердився?

— Ага, хотіли похвалитися, а він і не питає нічого! — єхидно відказувала Синіцина.

Васько поклав у зошит свою рамочку — він уже жалкував, що приніс її: «Даремно тільки картку пом'яв».

Та на останньому уроці Сергій Миколайович раптом сказав:

— Хтось із вас хотів принести свої роботи, колекції. Одінцов, здається, хотів показати уральські камені.

Діти ожили:

З В. Осєєва. Зібр. тв. Том 1

— Одінцов, Одінцов, йди!

Одінцов почервонів від приємного хвилювання:

— Можна показати?

— Звісно.

Одінцов дістав із сумки сіру коробочку з кількома відділеннями і підійшов із нею до столу. Вчитель уважно слухав і, тримаючи камінь на долоні, обходив навколо, розглядаючи його. Про кожен камінь він знав щось цікаве і то розповідав учням, то звертався до Одінцова:

— Покажи дітям.

За камінцями з'явилися колекції комах, за колекціями — Сашини марки. Все набувало особливого значення в руках вчителя.

— Ось цей жук... — говорив Сергій Миколайович.

І жук оживав у його розповіді: гудів, дзижчав, псував дерева в садах, утікав від переслідувачів і нарешті повертався назад у коробочку.

— Ось ця марка... — говорив вчитель.

І марка вирушала у довгу подорож із чужої країни через моря й океани, на кораблі, літаку, поїзді — і врешті поверталася до Саші.

Васько показав пенал і рамку з листівкою матері. Вчитель спитав, хто робив випалювання.

— Я сам, — відповів Васько. Вчитель подивився на листівку і посміхнувся:

— Це твоя мати?

— Так, — сказав Васько, і, злякавшись, що вчитель почне ставити питання, поспішно додав: — Вона померла.

— Візьми, — сказав вчитель, передаючи йому рамку.

І, піднявши пенал догори, почав розповідати, як по дереву можна випалювати різні малюнки і розфарбовувати їх.

Кілька хлопців нічого не принесли. Вчитель здивувався:

— А що ж ви любите, чим займаєтесь удома?

Мальотін витягнув з-під парти великий аркуш.

— Я трохи креслю, — сказав він. — Ось тут я накреслив нашу школу, вулицю і парк... — Розповідаючи, він водив мізинцем по тонких і товстих лініях на папері. — А це, показав він на інший креслення, я вигадав із голови, як би мені хотілося, щоб було... нова школа, фруктовий сад навколо, пристань...

Діти витягнули шії і з цікавістю дивилися на Сєву.

— Почекай, це дуже цікаво. Це план, так би мовити. Молодець! — із задоволенням промовив вчитель. — А як ти навчився креслити?

— У мене мама креслярка, я їй іноді допомагаю, — стримано відповів Сєва.

— Цікаво, — усміхнувся вчитель. — Ну, давай покажемо дітям, як робиться план вулиць, будівель. Покажи нам школу!

Сєва пройшов поміж усіх парт, пояснюючи:

— Ось вулиця... ось школа...

Коли він закінчив, Сергій Миколайович сказав:

— А дівчата нам нічого не показали!

Дівчата низько нахилилися над партами. Ліда Зоріна кинула торжественний погляд на хлопців і щось прошепотіла Валі Степановій.

Степанова підвелася:

— У нас є одне фото... Потім одна дівчина займається ліпленням, ще одна переплітає книжки... і ще...

Вона обернулася до подруг.

— Іграшки... іграшки... — підказали їй ззаду.

— Так, іграшки на ялинку і ще... вишивки всякі, — закінчила Валя Степанова.

— То давайте, що ж ви! Все це потрібні і цікаві заняття. Дуже цікаві!

Дівчата, перешіптуючись, дістали свої пакуночки і гуськом потягнулися до столу.

Хлопці переглянулися:

— Ого! Коли це вони встигли? Ось хитруни!

— Дивись, дивись! Степанова фотографію показує!

Сергій Миколайович тримав у руках світлину:

— Дуже цікава робота! То це ти, значить, збільшила?

За світлинами з'явився вдало виліплений з глини галчєня з розкритим ротом і розкинутими крильцями, а за галчєням — гіпсові фігурки та акуратно переплетені книжки.

Хлопці мовчки витріщали очі.

Сергій Миколайович розглядав усе з великим зацікавленням, показував найкращі роботи класу.

Вишивки, мереживо й в'язання також сподобалися вчителєві.

— А це я теж вмію робити, — раптом сказав він, піднімаючи вгору туго сплетений із сутажу пояс. — У мене навіть є така краватка!

Дівчата раділи, хлопці усміхалися, але дивитися на дівчат не сміли.

Вчитель оглянув ще кілька вишивок; на одній було важко розпізнати, чи то зайчик, чи то кіт. Розмова перейшла на мишей, їжаків, кроликів.

Одінцов пожартував:

— А Лєоня Белкін спіймав білку.

— Шкода, що у нас немає Медведєва: він би спіймав ведмедя, — сказав вчитель.

— Є, є Медведєв! — закричали хлопці.

Медведєв, короткий, худенький хлопчик, підвівся з місця.

— Мені не впіймати, — сором'язливо сказав він під гучний сміх учнів.

Розділ 12

«ТИШЕ... ТИШЕ...»

Одінцов, Саша Булгаков і Васько вийшли разом.

— От що, хлопці, — сказав Васько. — Давайте переглянемо розклад чергувань, щоб такого, як сьогодні, більше не траплялося. Чули, як він сказав? Вперше і востаннє! Та ще про чесність...

— Так! — підхопив Одінцов. — Я сьогодні мало не пропав, провалився б крізь землю, коли він відійшов до вікна.

Саша витягнув записну книжку:

— Кого ж мені призначити? Може, разом складемо розклад?

— Одінцов, допоможи йому... Знаєш, щоб підібрати гарні пари, хто з ким, щоб усе йшло, як по маслу!

— Гаразд, зробимо! А я от що придумав: давайте попросимо Сергія Миколайовича посадити нас разом, — сказав Одінцов.

— Та як же ми утрюх сядемо? — засміявся Васько.

— Ну, один спереду, двоє ззаду, але разом таки. Попросимо, а?

— Ну гаразд, попросимо, — погодилися товариші.

Під своїм будинком Васько попрощався з друзями.

— Тато поїхав? — спитав він на порозі.

— Поїхав. Ще зранку. А ти що, забув? — відгукнулася тітка, накриваючи на стіл.

— Ні, не забув.

Васько відчув гостру потребу побачити батька, розповісти йому про те, що сталося в класі, порадитися.

«Зараз треба б підтягнути хлопців... — подумав Васько. — А як їх підтягнути?»

Він пригадав слова Митька: «Хочеш хлопців підтягнути — підтягнись сам, а то вони скажуть: "Що ти з нас питаєш? Спершу з себе сам спроси".»

Васько згадав, що за весь час канікул не брав у руки підручника і, швидко пообідавши, сів займатися. Але думки розбігалися, щось не додумувалося до кінця, турбувало. «Ми відстаємо зі стінгазетою. І що думає Одінцов? Він же редактор, чому я йому маю нагадувати?»

Окрім стінгазети, щось ще турбувало Васька. Коли вчитель похвалив Малютина за креслення, Васько раптом відчув щось проти Севи і досить грубо сказав йому, коли той сів поруч:

— Не розкладайся на всю парту зі своїми планами!

— Васько! — покликала з кухні Таня. — Іди сюди! У мене є квитки в кіно. Підеш? У нас у клубі. Разом підемо, а потім додому.

Васько не встиг було відповісти, як тітка просунула голову у двері:

— Васько має уроки вчити, сьогодні будній день, а у вашому клубі якось без нього обійдуться!

— Як хоче, — швидко кинувши погляд на хлопчика, сказала Таня.

— Йому й хотіти нічого — за нього дорослі думають... — грубо перебив її Васько. — Захочу — і піду! Ти мені не можеш заборонити. Я не маленький.

— Тихіше, тихіше... — раптом зашепотіла тітка, приклавши палець з наперстом до губ і озираючись так, ніби в кімнаті спить дитина. — Тихіше, тихіше... тихіше.

— Чого тихіше? — знизив тон і здивовано спитав Васько.

— Сідай на місце негайно, — тим самим значущим шепотом наказала тітка.

Таня дивилася на неї переляканими очима.

— Сідай тихенько...

Васько знизав плечима, пішов у свою кімнату і сів на місце.

— Ну і що? — нетерпляче спитав, піднявши очі на тітку, що зайшла слідом.

Тітка мовчки зачинила двері кухні і спокійно взялася за своє шиття.

— Що — чого? — промовила звичайним голосом. — Що задано, те й роби. Сиди й займайся.

Васько почервонів від злості.

«Взялася на пильність... «Тихіше... тихіше...» Стара чаклунка!» — із роздратуванням думав він, дивлячись на нахилену голову тітки з рівним, наче ниточка, проділом.

Але робити було нічого — він відкрив підручник з географії і почав займатись. А пізно ввечері, засинаючи, чув крізь сон, як тітка сварила Таню:

— Ваше навчання — у ваших руках. Ви вважаєте себе самостійними, хоч і не скажеш, що багато працювали над освітою, а Ваську ще вчитись і вчитись. Тепер син батька переганяє, в житті останнє місце нікому не потрібне, а ви, молода і безтурботна, може, всю своє життя на кіно покладете...

Васько не чув, що відповідала Таня, і сам не міг заступитися за неї — голос тітки, монотонний і однозвучний, як дощ по склу, затихав під нездоланим сном втомленої за день людини.

«От дивись... ти... тітко...»

Розділ 13

РОЗКЛАД

Одінцов і Саша Булгаков, проводжаючи Васька, йшли разом, радячись, як краще скласти розклад чергувань.

— Було б добре дівчаток окремо, а хлопців — окремо, — сказав Саша, — а то вони на чергуванні сваритимуться і перекидатимуть одне на одного провину.

— Вірно! — порадив Одінцов. — Ми їх окремо поставимо. Нехай кожен відповідає за себе. Тоді принаймні Сергій Миколайович одразу буде знати, хто чесно чергує, а хто — ні.

— Так, а потім у нас буде змагання.

— Зайдемо зараз до мене і одразу напишемо, а завтра вивісимо, — запропонував Одінцов.

— Зайдемо!

Товариші провозилися близько двох годин, а вранці чисто переписаний Одінцовим розклад висів у класі під двома заголовками:

ЧЕРГУВАННЯ ХЛОПЦІВ

і

ЧЕРГУВАННЯ ДІВЧАТ

Далі йшли прізвища.

Наступного дня Васько встав рано. Тітка говорила з ним, ніби нічого й не було.

«Обдурила мене вчора, хитруля!» — беззлобно думав Васько, згадуючи вчорашню пригоду.

У школі йому назустріч кинуся Льоня Белкін:

— Трубачев, біжи швидше! Там дівчата через розклад галас здійняли.

— Який галас? — швидкими кроками увійшов до класу Васько. Біля нового розкладу зібралася ціла купа дітей.

— Неправильно! Все одно неправильно! — кричали дівчата. — Ви не маєте права ділити клас! І ми зовсім не гірше вас чергуємо!

— Не гірше, а краще!

— А ти, Булгаков, старший, та ще й староста, Одінцов теж старший, а робите неправильно! — кричала Ліда Синіцина, розпатлана, наче птах, що захищає своїх пташенят.

— Ви краще, то ми вас окремо і поставили! — намагався перекричати її Одінцов.

— Ми думали з вами змагатися, — виправдовувався Саша.

— Не сперечайтесь, не сперечайтесь! — втрутився Васько. — Не кричіть! Зараз усе розберемо... Зоріна, почекай! Що трапилось, Булгаков?

— Розумієш, ми їх окремо у розкладі поставили, щоб у разі чого вони самі за себе відповідали, а ми самі...

— А вони кричать! — з обуренням перебив Сашу Одінцов. — Ми хочемо, щоб було краще...

— Трубачов! — знову кинулася Ліда. — Вони хочуть, щоб ми чергували окремо, а я вважаю, що це не по-товариськи. Ми всі маємо бути разом. І взагалі, хлопці до дівчат причепилися... Ти розберися, Трубачов!

— Ви вічно на нас скаржитесь! — кричав Белкін.

— Через дрібниці галас здіймаєте! — презирливо кинув Мазін.

— Тихо! — міцно зімкнув брови Васько, підійшов до стіни, зірвав розклад і сунув його Одінцову: — Перепиши знову. Даремно це.

Клас затих. Одінцов і Саша дивилися на Трубачова винуватими очима.

Васько сердито повернувся до них:
— Ми ж як хотіли зробити? Скласти міцні пари чергових. А ви що? Одним словом — треба переписати знову... І не треба кричати!
— Дівчата всі балакучі! — крикнув хтось із хлопців.
— Ми не балакучі, а якщо неправильно, мовчати не будемо, ми теж... — почала Степанова.
— Перестань! — перебив її Васько. — Зараз дзвінок буде... Хлопці, на місце!
Діти розійшлися по партах, деякі ще бурмотіли.
Васько Трубачев підвівся зі свого місця і, обернувшись до класу, постояв кілька секунд. Потім мовчки сів.
— Зразкова тиша. Я думав, що в мене немає жодного учня, — жартівливо сказав Сергій Миколайович, заходячи в клас.
Васько пригладив свій рудий чуб і задоволено посміхнувся.

Розділ 14

УРОК ГЕОГРАФІЇ

Першим уроком була географія. Сергій Миколайович приніс до класу велику немовчу карту.
— Зараз ми трохи подорожуватимемо, — сказав він, відходячи вбік і потираючи руки.
Світло з вікна падало на обличчя Сергія Миколайовича, і діти вперше помітили, що у нього світло-сірі очі та дуже білі зуби.
— Ну що ж... Трубачов! Зоріна! Мазін! — повільно викликав вчитель.
Діти з інтересом дивилися, як один за одним викликані підходили до дошки.
Васько намагався виглядати спокійним, чорні брови Ліди Зоріної стрімко піднімалися вгору від хвилювання, а на повних щоках Мазіна з'явився рум'янець.
Всі троє зупинилися біля карти.
Вчитель окинув їх поглядом і звернувся до класу:
— Троє рибалок... скажімо, бригадири риболовецьких бригад плывуть водним шляхом до Москви з рибою.
Діти уважно слухали, боячись пропустити хоч слово.
— Ти, Трубачов, везеш рибу... — вчитель примружився і подивився на карту, — із Балтійського моря. Зоріна везе рибу з Каспійського, а Мазін — з Білого моря. Всі три бригади мають зустрітися в Москві, зрозуміло?
— Зрозуміло, — відповів за всіх Васько.
Ліда Зоріна вже бігала очима по карті. Мазін теж уткнувся в карту, намагаючись визначити напрямки річок.
— Дивіться уважно, вибирайте свій шлях і вирушайте, — сказав Сергій Миколайович. — Ну, хто почне перший?

Діти переглянулися.

— Я, — сказав Васько і взяв вказку. «Буде, що буде!» — подумав він.

— Трубачов? Ну, будь ласка!

— Із Балтійського моря я зайшов у Фінську затоку... — почав Васько.

Вчитель кивнув головою.

— ...пройшов по Неві... — Васько показав на карті.

— Добре, — сказав Сергій Миколайович.

— ...у Ладозьке озеро... — Васько прочистив горло, щоб виграти час, — а потім ось по цій річці...

— Свірі, — підказав вчитель.

Васько заговорив швидше:

— ...у Онезьке озеро...

За мить він уже плив по Шексні, дійшов до Рибінського моря, благополучно прибув до Москви і з полегшенням видихнув.

— Дуже добре, Трубачов! Тепер чекай своїх товаришів.

Ліда Зоріна взяла вказку.

— Ось, здається, на зустріч тобі вирушає жіноча бригада Зоріної... Звідки ідеш, Зоріна?

— З Каспійського моря, — відповіла Ліда і обережно вивела свій пароплав на Волгу, проплила повз Астрахань, мимо Сталінграда, вийшла на річку Оку, бойко перелічила по дорозі кілька міст, благополучно прибула до Москви і, стряхнувши коси, передала вказку Мазіну.

— Я ось тут поїду, — сказав Мазін, спрямовуючись до Північної Двіни.

Вчитель усміхнувся:

— Як хочеш, але в тебе є коротший шлях.

— Я по Північній Двіні, — безнадійно сказав Мазін, упираючись у незнайомі притоки. Праворуч вузька нитка несподівано обірвалася. Ліворуч дорога була невідома. Мазін подумав і повернувся назад.

— Застряг, — зізнався він, відповідаючи на запитальний погляд вчителя.

— Трубачов, підкажи йому, — сказав вчитель.

Трубачов взяв у Мазіна вказку.

— Можна через Сухону до Рибінська, — сказав він.

Коли Мазін за допомогою Трубачова дістався до Москви, Сергій Миколайович посадив усіх трьох учнів на місця і сказав:

— Трубачов справився з непростим шляхом. Зоріна теж не підвела. А от Мазін поки що поганий мандрівник. Москва, мабуть, скоро не отримає від нього рибу.

Діти засміялися. Але Сергій Миколайович став серйозним:

— Тобі, Мазіне, треба трішки підучитися.

Мазін почухав потилицю:

— Я багато пропустив...

— Трубачов, допоможи товаришу, — сказав Сергій Миколайович.

— Є! — радо відгукнувся Трубачев і поглянув на Мазіна.

Одним лише поглядом він дав зрозуміти, що заняття будуть серйозними.

«Мабуть, я з ним не лише до Москви, а й в Атлантичний океан заїду», — зітхнув про себе Мазін. І не помилився.

Одразу на перерві Васько з рішучим виглядом підійшов до нього:

— Вибирай: я до тебе чи ти до мене?

— Я до тебе, — похмуро відповів Мазін.

— Ну... — сказав Русаков товаришеві. — Не хотів би я бути на твоєму місці. З Трубачовим мати справу — це як чахотку нажити: по всіх горах лазитимеш, у всіх річках купатимешся, — сумно пожартував він.

— Зате в класі не потону, — усміхнувся Мазін.

Після обіду він попрямував до Трубачева.

Васько вже чекав його, нетерпляче поглядаючи на двері.

— Ну й обідаєш ти! Можна цілу корову з'їсти за цей час! — зустрів він товариша.

Мазін помітив карту, розкладену на підлозі, і почухав потилицю:

— Ех, життя...

Васько витягнув підручник з географії.

— Кажи чесно, що знаєш, а чого — ні.

Мазін скося глянув на підручник.

— Нічого не знаю.

— Зовсім нічого?

— Зовсім.

— Добре, — сказав Васько, — почнемо з першої сторінки.

— Я здібний, — заспокоїв себе Мазін. — Давай показуй.

Хлопці поринули в заняття. Тітка двічі зазірала в кімнату, на ціпочках проходила повз дві схилені над картою голови і, коли Мазін вийшов, сказала Васькові:

— Це що ж ти на цього товстуна здоров'я своє марнуєш? Дві години на колінах лазив, небось і панчохи протер. Хто тобі велів?

— Вчитель велів. Та він здібний, нічого, — відповів Васько, збираючи на завтра книги.

Глава 15

Стенгазета

«Доброго ранку!» — пролунало по радіо голосно і ясно.

Васько згадав, як у розмові з хлопцями Сергій Миколайович радив усім робити зарядку. Він відчув прилив бадьорості, вскочив з ліжка і, стоячи в одному трусах посеред кімнати, почав виконувати вправи.

— Ти що це таке — робиш акробатику зранку? — недовіжливо запитала тітка, обходячи його з чайним сервізом у руках.

— Зарядку роблю! — показав їй Васько на радіо. Тітка прислухалась.

«Вдих... видих... присідання...»

— Не дуже-то присідай, а то в школу запізнишся, — добродушно зауважила тітка, не наважуючись сперечатися з тим, чий голос в цей ранок керував усіма дітьми.

«Отже, так треба, — подумала вона про себе. — Даремно ж людина по радіо не напружувалася так голосно». І, дочекавшись, поки Васько закінчить, спитала:

— А чому ж раніше не робив тієї зарядки?

Васько, витираючи пухнастим рушником міцне, наче горіх, розігріте рухами тіло, просто відповів:

— Тоді був дурний.

— А... от і розумніший став, — пожартувала тітка.

Племінник їй подобався. Він акуратно ходив до школи, добре навчався, допомагав іншим, добре їв, міцно спав і рідко сперечався з нею. Щодня питав, чи нема листів від батька, сумував без нього, але не жалівся, не нив, а мужньо переносив розлуку.

Вже був один лист від Павла Васильовича.

Тітка з особливим задоволенням передала його Васькові і, побачивши його запалені очі, з приємністю подумала: «Хороший син. Такий син і на старості батька не образить».

У листі Павло Васильович описував дорогу, місця, які він проїжджав, мирне трудове життя місцевих людей.

«Багато тут живуть, і всього багато, тільки мого рудого вихрастого Рижики нема», — несподівано закінчував батько.

Васько читав, перечитував, сміявся, а ввечері забрався на батькове ліжко і заснув, поклавши лист під подушку. Вранці, лежачи у ліжку, порахував на пальцях, скільки днів залишилось до приїзду батька: десять плюс шість — шістнадцять.

— Шістнадцять — так шістнадцять, — сказав він уголос, важко зітхаючи.

Хотілося, обхопивши руками шию батька, розповісти йому всі новини, порадувати хорошою оцінкою з географії і похвалою вчителя.

«Нічого, — заспокоював себе Васько, — я ще за цей час постараюся. Треба Мазіна добре підтягнути».

Після зарядки та вмивання Васько поснідав і пішов до школи.

— Ну, як Мазін? Соображає хоч щось? — запитали його хлопці.

— Здібний, як чорт! — гордо відповів Васько.

— Та що ти? — здивувався Саша, сумно похитуючи головою. — Значить, просто не хотів вчитися.

— Жирнюк такий! — засміявся Одінцов. — Ти з нього краще розуму виб'єш. Тільки трішки підштовхни.

— Краще не треба — він і так якось все починає збирати в голові

— Як це збирати? — зацікавилися Саша і Одінцов.

— Та так... Дивиться на карту, на річки чи гори, одразу надуває щоки, витріщає очі в одну точку і каже: «Ось тут можна тунель прокласти, тоді вийде

отут». Або питає про річку: «Якщо тут греблю збудувати, то океанський пароплав пройде!»

Васько закидав голову назад і сміявся. Товариші також зареготали.

— Та це класно! Дійсно, він уже вперед думає, — здивувався Ляня Белкін.

— Лиш би не назад! — підсміювався Одінец і, помітивши Мазіна, що заходив, штовхнув Васька: «Не смійся, а то подуматиме, що над ним знущаєшся».

Васько встав і пішов назустріч Мазінові.

— Повторив на ніч усе, що ми пройшли? — суворо спитав він.

— Повторив.

— Ну, тепер знаєш?

— Назубок.

— Молодець! Сьогодні знову приходь.

— Я свою статтю написав, а хлопці нічого не дають, — сказав Одінец.

— Сьогодні треба робити стінгазету, Митько питає.

— Одна Синіцина якісь безглузді вірші написала. Ти оголоси це в класі сьогодні. І так до останнього дня тягнемо, — стурбовано додав він.

— А ти сам що мовчав? Ти ж редактор! — крикнув Васько.

— Булгаков! — відгукнувся з-за парти Сашко.

— Чого?

— «Чого»? Нічого! Митько сердиться: у стінгазету ніхто не пише, — сказав Трубачов.

— А я винен? — спалахнув Сашко. — У нас редактор — Одінец.

— «Редактор, редактор»! Що мені всіх замість вас писати? — буркнув Одінец.

— Ну гаразд, — сказав Трубачов, — сьогодні зберемо редакційну колегію.

— Хлопці! — закричав Одінец. — Після уроків колегія. Зараз же давайте нотатки у стінгазету!

— А що писати? Що писати? — пролунали голоси.

— Пишіть, про що хочете!

— Моя справа — зі свого боку! Я вірші дала, — схопилася Синіцина.

— Я теж одну нотатку написала, — сказала Зоріна, глянувши на подруг.

— А я нічого не вмію. Я не письменник, — заявив Петро Русаков.

— Мазін! — крикнув Васько.

— Чого?

— Пиши нотатку!

— Досить з мене географії.

Хлопці зареготали:

— Він тепер із Трубачовим рибу возить!

— У Білому морі купається!

— Гей, Мазін! У нього на Північній Двіні аварія сталася!

— Хлопці, без жартів! — сказав Васько. — Хто ще дасть замітку?

— А чого це Трубачов командує? Нехай сам теж напише! — крикнула одна з дівчат.

— І напишу! — почервонів Васько. — Сьогодні ж. Хто ще?
У класі стало тихо.

— Я дам малюнок, — сказав Малютін.

— Хто ще? — повторив Васько.

Понад парти піднялося кілька рук. Одінцов порахував.

— Досить, — з полегшенням промовив він і сів на своє місце.

На великій перерві Васько разом із хлопцями вийшов на шкільне подвір'я. Хлопці одразу ж почали перестрілку сніжками, але Васько тихенько відійшов у самий куток двору, засунув руки в кишені пальта і почав ходити вздовж доріжки біля паркану. Його турбувала нотатка, яку він пообіцяв сьогодні дати до стінгазети. Він заздрив Одінцову, який легко справлявся з такими справами.

«Він, напевне, майбутній письменник, а я, мабуть, архітектор якийсь... Про що мені писати?» — сердився Васько на всіх і на себе. — «Якби я хоч вдома сів і подумав, а так — одразу яка це буде нотатка?»

Він чув веселий гамір і сміх хлопців, бачив, як завзято вони нападали одне на одного, як сніжки з шумом билися об паркан і розліталися білими грудками.

«Бій із п'ятим класом. Наші б'ються. А я тут...»

— Трубачов! Трубачов, сюди! — здалеку лунав поклик Сашка.

Закриваючи руками обличчя, він боком йшов на ворога, позаду нього стіною рухалися хлопці з четвертого «Б», навіть дівчата підтримували наступ, обстрілюючи супротивника з боку.

— Трубачов!..

Васько рванувся на поклик, але раптом зупинився, різко повернувся спиною до гри, присів на складені біля паркану колоди і витягнув із кишені папір і олівець.

Декілька допитливих малюків підбігли до нього, стрибаючи.

— Куди? Киш звідси! — суворо крикнув їм Васько і, зручно влаштувавшись, рішуче почав писати:

«В ОСТАННЮ ХВИЛИНУ»

Хлопці! Нічого не можна робити в останню хвилину, бо поспішати — значить нічого ретельно не продумати. Цю нотатку я міг би написати вдома, а зараз пишу на великій перерві — найкоротшій із усіх хвилин. Зараз я згадав, що міг би написати багато про що — наприклад, про дисципліну. Але вже в школі дзвінок, а нотатку я пообіцяв дати будь-що-будь, тому вийшло не дуже. Давайте, хлопці, нічого не залишати на останню хвилину!

В. Трубачов»

Васько рішуче згорнув листок і почав йти стежкою.

— Одінцов, прийми нотатку, не дивлячись на товариша, — сказав він.

— Вже? — здивувався Одінцов, витираючи шарфом мокре від спеки обличчя. — Я так і знав, що ти щось напишеш! А ми тут п'ятих загнали в кут.

Оточили їх з усіх боків — і давай! Сашко кричить: «Трубачов! Трубачов!» Чув?

— Чув... Я на колодах сидів, — із жалем промовив Васько. — Сам себе покарав... Та ще й написав погано...

— Погано? — сказав важливо Одінцов, ховаючи нотатку. — Погано — то виправиш.

— Відстань, будь ласка! Я ж і цю навскидку писав, коли її виправляти? Не на уроці ж! — сердито відказав товаришеві Васько. — Не бери погану. Ось і все!

— З Митьком вирішимо, що брати, а що ні. Матеріалу вистачить, — впевнено відповів Одінцов і, помітивши Ліду Зоріну, підійшов до неї.

Васько сів на свою парту і заглянув через плече до зошита Малютіна. Той, дивлячись на малюнок у книжці, писав великими літерами незнайомі слова.

— Що це таке? — запитав Васько.

— Німецька у мене сьогодні після школи. Я до групи ходжу, — пояснив Сєва.

— А навіщо тобі це? У нас же англійську вчать.

— Німецьку теж треба знати, — просто відповів Сєва.

— Всіх мов не вивчити!

Сєва хотів щось заперечити, але Васько був злий і повернувся до товариша спиною.

«І навіщо я дав таку дурнувату нотатку? Може, краще назад забрати, а то всі наді мною сміятися будуть. Піти до Одінцова?»

Але до Одінцова він не пішов, сумніваючись, що гірше: не виконати обіцянку чи посоромитися з поганою нотаткою.

У піонерській кімнаті кипіла жвава робота. Діти акуратно складали номери журналів і підшивали «Піонерську правду», щоб передати до шкільної бібліотеки.

Васько покривав лаком рамку для стінгазети.

«Ось це справжнє для мене», — думав він, із задоволенням макаючи пензлик у густий лак.

Митько сидів за столом і переглядав нотатки для стінгазети.

— Це все твоє? — спитав він Одінцова, пригладжуючи пальцями світле волосся. — Замало, слабо працює!

— Багато хто лише сьогодні дав, — винувато відповів Одінцов. — Ось Ліда Зоріна дала нотатку, і Трубачов, і ще кілька хлопців... — Він підсунув Митьку нову пачку паперу.

— О, ще є! — зрадів Митько. — Давай, давай!

Нюра Синіцина вбігла до кімнати і, відштовхнувши Одінцова, поклала на стіл вирваний з зошита листок.

— Ось, Митько! Я вірші написала, а Одінцов не бере. Він думає, що якщо він редактор, то може розпоряджатися, а вірші дуже гарні, мої батьки навіть хотіли послати їх у «Піонерську правду»!.. — гомоніла, розмахуючи руками, Синіцина.

— Стій, стій! — зупинив її Митько. — Оце ти як млин!

— Вона завжди така! — обурено сказав Одінцов. — Кричить, а сама нічого не робить. Ось почитай, що вона тут написала.

— «Що написала, що написала»!.. — підсміювалася дівчинка.

— Сідай і мовчи! — потягнув її за рукав Митько. — Зараз розберемося. Я вже казав тобі, Одінцове, що такі спірні речі треба вирішувати разом.

Васько залишив роботу і підійшов до столу.

— Ми всією редакцією перевіряли. Тут вона Лермонтова і Пушкіна списала, та ще сама між ними встряла! — сердито сказав він.

— Непогано потрапити в таке сусідство! — засміявся Митько. — Зараз подивимося, що в неї вийшло.

Він голосно прочитав:

*Вже небо осіннє дихало,
А я навчання почала.
Взяла зошити і пішла,
Так я навчання почала.*

— Фу! — не витримав Одінцов.

— Він завжди на мене нападає! — поскаржилася Синіцина.

— Бо дурно! — відповів Одінцов. — Це неприємно...

— Тихіше, тихіше, — сказав Митько. — Погано поводишся, Одінцов! Так не годиться: зайвий спір заводиш і мені не даєш дочитати.

Одінцов замовк.

Митько почав читати спочатку:

*Вже небо осіннє дихало,
А я навчання почала.
Взяла зошити і пішла,
Так я навчання почала.
Білої школи самотня
В тумані неба голубому,
Йти до школи недалеко —
На крайній вулиці мій дім.
Мої батьки дали мені
На прощання пораду:
«Вчися, Нюро, добре,
Винагороду ми дамо — цукерки».*

— М-да, — задумливо протягнув Митько і подивився на Синіцину. — Погано. Дуже погано!

— А чому ж погано? Рифма є, все є, — замотала вона головою.

Митько ще раз пробіг очима вірш і важко зітхнув:

— Чому погано? Перш за все, по суті. Ти ж пишеш про себе:

*А я навчання почала.
Взяла зошити і пішла...*

А батьки тобі за це навчання обіцяли цукерки.
Хлопці фыркнули.
— Та ще й Пушкін із Лермонтовим у неї тут!
— Та нічого подібного! — заперечила Синіцина.
— Як це нічого? — усміхнувся Митько. — Ось подивись:

*Вже небо осіннє дихало,
Вже рідше сонечко світила...*

— Чиє це?
Синіцина розкрила рот, щоб щось сказати.
— Почекай, дивимося далі:

*Білий вітрило самотнє
В тумані моря блакитному...*

— Це чиє?
— По-перше, у мене не вітрило, а школа біліє...
Одінцов голосно фыркнув. Митько сердито:
— Одінцов, йди займайся підшивкою газет! Соромно! Великий хлопець, а не вмієш себе стримати. Йди!
Одінцов неохоче відійшов від столу.
— А ти, Нюро, сядь. Ми з тобою зараз добре розберемося.
Синіцина надулася і вперто присіла на край стільця.
— Що вона там весь час сперечається? — поцікавився Одінцов.
За столом Митько щось говорив тихо, не підвищуючи голосу, але часто піднімав брови і розводив руками.
Нюра сиділа червона, надуті губи мовчки відповідали. Зрештою вона взяла зі столу листок і пройшла повз хлопців.
— Зрозуміла нарешті, — усміхнувся Васько.
— Зараз мені буде нагоняй, — сказав Одінцов.
— Хлопці! — постукав по столу Митько. — Якщо ми будемо висміювати людину, замість того, щоб допомогти, то це погано. Ми повинні по-товариськи пояснити її помилки... — суворо подивився він на зниковілих хлопців.
— А чого ж вона... — розпалився Одінцов.
Васько пригадав свою нотатку: «І справді, якщо над кожним сміятися, ніхто писати не буде».
Коли Митько закінчив, Васько підійшов до нього і сам сказав:
— У мене теж якось незграбно вийшла нотатка.
— Зараз будемо читати, — сказав Митько. — У мене залишились три нотатки: Одінцова, Зоріної і твоя.

Одінцов почув своє прізвище і насторожився. У нього був відповідальний розділ — «Життя нашого класу». Обраний одноголосно, він дуже серйозно ставився до своєї роботи і не пропускав жодної події чи випадку, які хвилювали клас. Тепер він теж написав нотатку під заголовком «У класі було брудно».

Митько уважно переглянув її, усміхнувся і написав: «Прийняти». До статті Зоріної він поставився дуже серйозно. Зоріна писала про дружбу хлопців і дівчат і закінчувала так:

«Багато хлопців кажуть: «Ми, хлопці, між собою завжди ладимо — кому треба, і кулака дати. А дівчинку за косу потягнути — і то вона ображається; отже, з дівчатами і дисципліни треба». А я вважаю, що це неправильно, і давати кулака зовсім не потрібно, треба просто дружньо розмовляти з дівчатами, а не висміювати їх. Дівчатам теж не варто пересміюватися і дражнити хлопців, а у нас це теж неправильно. Ми ж росли разом, вчилися разом із першого класу, давайте ж дружити. Я — за дружбу дівчат із хлопцями. Не треба нікого ображати і висміювати», — Звеньова
Зоріна.

Читаючи, Митько весь час схвально кивав головою, а поруч із її підписом теж з'явилося «Прийняти».

Поки Митько перечитував нотатку Одінцова й Зоріної, Васько робив вигляд, що цілковито занурений у свою роботу. Але і на його нотатці Митько широким почерком написав: «Прийняти».

Потім він покликав Сашу:

— Хто у нас переписувач?

— Я, — відповів Саша.

— Ось ще три статті. Хто намалює заголовок?

— Малютін.

У піонерській кімнаті несподівано з'явився Сергій Миколайович.

— Працюєте?

Митько усміхнувся:

— Підшиваємо журнали, робимо стенгазету, — відповів він.

Під його поглядом хлопці одразу підправили поставу — кожен мріяв, щоб вчитель помітив саме його працю. Васько теж прагнув привернути увагу вчителя.

— Рамка готова! — голосно сказав він, діловито складаючи пензлики. — Булгаков, яку нотатку пишеш?

— Четверту, — голосно відповів Саша, щоб вчитель почув.

Один за одним хлопці підходили до столу з купою журналів і газет.

— Підшито!

— Готово!

Сергій Миколайович швидко пробіг очима нотатку Ліди.

— Питання важливе... Ліда Зоріна... Ага, чорнява така, із косами! — згадав він і взяв другу нотатку.

— Читає мою, — тихо прошепотів Одінцов, уважно слухаючи, що скаже вчитель.

Сергій Миколайович прочитав про себе, а потім усміхнувся і зачитав Митьку вголос:

«Сергій Миколайович побачив, що на підлозі валяються папірці й сміття. Урок він не почав, склав руки на спині, підійшов до вікна і не повернувся, поки ми не прибрали все. Потім сказав: «Щоб це було востаннє!» Тепер діти стараються на повну. Редакція сподівається, що такого більше не повториться».

Останні слова Одінцов списав із дорослої газети. Вчитель усміхнувся і голосно сказав:

— Абсолютно точно і чесно! А щодо сподівань редакції — дуже солідно виходить!

Він міцно потис руку Митьку, кивнув хлопцям і вийшов.

— Що він сказав? — схвильовано запитали хлопці.

— Точно і чесно! — радісно відповів Одінцов, сяючи.

— Це означає, що нічого не вигадано!

— Та ще б пак! Одінцов взагалі ніколи не брешуть!

— Молодець! — тішилися хлопці.

— Молодчина! — похлопав Васько Одінцова по плечу. Він радів за товариша.

Саша теж був радий, але не розумів, що означає «солідно».

— Одінцов! — запитав він. — Як це зрозуміти? Ти знаєш, що таке «солідно»?

— Як на мене... — почав Одінцов, але зізнався: — Ні. Це, мабуть, найвища похвала. Давай спитаємо у Митька!

Та Митько вже стояв у дверях і, крикнучи хлопцям:

— Не затримуйтеся довго! — зник.

— Сьогодні в нього комсомольське збори, — пояснив Трубачов. — Ми самі розберемось.

— А ти теж не знаєш? — допитувався Саша.

— Знаю, але пояснити не можу. Так кажуть про старших людей: «солідний», — здогадався Васько.

— А який же я старий? — розгублено спитав Одінцов, озираючи всіх здивованим поглядом.

Хлопці вибухнули сміхом.

З суміжної читальної кімнати прибігли дівчата.

— Тихіше! Читаємо, а ви заважаєте!

— Хлопці, я «Піонерську правду» до бібліотеки віднесла, а ви так голосно кричите, що навіть там усе чути, — сказала, заходячи, Ліда Зоріна. — Що у вас тут таке?

Хлопці, сміючись, розповіли їй.

— Солідний — це товстий, — пояснила Ліда. — Щойно в бібліотеці про один журнал сказали, що він солідний.

— А який же я товстий? —, обтягаючи куртку, вигукнув розгуляний Одінцов. — Я — спортсмен, людина без ваги!

Він справді був стрункий і надзвичайно легкий.

Хлопці знову реготали:

— Одінцов, Одінцов! Це він тебе з Мазіним переплутав! Це Мазін у нас солідний.

— Сьогодні вас чекає нагоняй! Краще тікайте швидше, — крикнула Ліда, — зараз з читальні прибіжать! А Сергій Миколайович ще тут. Він із Грізним у роздягальні розмовляє і, мабуть, усе чує.

— Тихіше! — крикнув Васько. — Булгаков! Одінцов! Пішли до Сергія Миколайовича!

Він обняв товаришів за плечі і прошепотів їм щось на вухо.

— Він не посадить нас разом, краще й не просити! — сумнівно мовив Саша.

— Може, й посадить. Попросимо!

Всі троє кинулися до роздягальні. Сергій Миколайович, взуваючи калоші, розмовляв із Грізним.

— Ще тоді, коли ця школа була семирічкою, як я сюди прийшов, нас ще не нагородили Червоним прапором... — розповідав старший.

— Сергію Миколайовичу! —, запихавшись, крикнув Одінцов. — У нас до вас прохання!

— Ми просимо... — почав Саша.

— Дозвольте нам сидіти разом! — захоплено блимаючи очима, сказав Васько. — Ми друзі.

Сергій Миколайович насупився:

— Я зараз розмовляю з Іваном Васильовичем, а ви тут звалюєтесь зверху, перебиваєте розмову дорослих... Що це за поведінка?

— Вибачте, — почервонів Одінцов, — ми ненароком... Ми боялися, що ви підете...

— А що вам треба?

— Ми ж товариші, хотіли б сидіти в класі поруч, — запинаючись, пояснив Васько.

— Навіщо? — суворо спитав Сергій Миколайович.

Хлопці затихли.

— Щоб дружити втрюх, — сказав Васько.

— Дружити втрюх? — перепитав учитель. — Ваш клас поділяється на такі дружні трійки? А інші не в рахунок?

— Ні, просто ми друзі... ну, закадичні, чи що, — пояснив Одінцов.

— Припустимо, ви — закадичні друзі. Це дуже добре, але сидіти разом за однією партою через свою закадичну дружбу — це зовсім зайве. Я не дозволяю! — твердо сказав Сергій Миколайович. — До побачення, Іване Васильовичу!

— Щасливо! Щасливо! — поспішав Грізний, закриваючи за ним двері. — Що, не вийшло у вашої справи? — усміхнувся він, дивлячись на ошелешених хлопців.

— Не вийшло, — зітхнув Одінцов.

— Відмінний вчитель, справжній знавець твого брата! — схвально зауважив Грізний.

Нюра схопила своє пальто і вибігла з роздягальні. Вона так і не могла заспокоїтися після сцени в піонерській кімнаті.

Осоромили. На сміх підняли, а сама ж і ні рядка написати не вміє... А мама так хвалила мене за ті вірші. Хіба мама гірше за них розуміє? І тато хвалив. Правда, тато ніколи до кінця не слухає. Просто гладив мене по голові і казав: «Пиши, пиши, доню!»

Нюра знову згадала сміх хлопців і образливі гострі слова Одінцева.

Самі б побули на моєму місці. Ось і пиши... Митько казав:

Хіба навчаються за цукерки?“ Може, не треба було писати про цукерки? І ще Митько сказав: «Порожні вірші. Хіба у тебе немає інших думок — про школу, про товаришів?..»

Нюра глибоко зітхнула і поспішила додому.

Дома тата не було. Тато завжди приходив пізно, і Нюра з мамою обідали самі. Коли дівчинка приходила зі школи, стіл уже був накритий, а біля кожного приладу лежала вишукана серветка. Але сьогодні мама запізнилася і, крикнувши Нюрі: «Роздягайся!», метушилася біля буфету. Нюра повісила пальто і, кинувши сумку на стілець, поглянула на матір із-під лоба. Марія Іванівна розставляла тарілки, ненатурально відтопирюючи пальці з густо пофарбованими у червоний колір гострими нігтями.

— А я, доню, була в перукарні. Така черга! Всі пані, пані... І всі хочуть бути гарними! — поправила руду чубчик на лобі і з усмішкою глянула на доньку. — Ну, як тобі твоя мама?

Нюра кинулася на стілець і, прикривши обличчя руками, розплакалась.

— Ой, Боже мій! Що з тобою? Що сталося?

Марія Іванівна з тривогою зазирала у обличчя доньки, трусила її за плечі:

— Говори вже! Я ж нічого не розумію! Що трапилось?

Нюра заплутано розповіла про вірші, про насмішки хлопців.

— А ти сама хвалила! Навмисне хвалила... І тепер усі вважають мене дурепою... — ридаючи повторювала вона.

Марія Іванівна сердито закричала на доньку:

— Перестань! Зараз же перестань!.. Вони тобі заздрять! Розумієш? За-зд-ря-ть!

Сльози Нюри висохли. Вона здивовано дивилася на матір.

Марія Іванівна презирливо стиснула губи, звузила зелені очі і ще раз повторила:

— Заздрять!

Розділ 16

ОБРАЗА

У Сєви боліло горло. Він уже три тижні не ходив до школи. До нього заходила Ліда Зоріна. Сідала на край столу, розкривала свою сумку, а поки Малютін списував завдання, поспішно розповідала Сєві останні новини:

— Митько хворий, без нього сумно, хлопці ходили його провідувати. Трубачов досі займається з Мазіним. Мазін навіть трохи схуд від цього. Стінгазету роблять без Митька.

Після короткої розмови Ліда йшла. Сєва з заздрістю дивився, як повз його вікно бігають школярі. Він відчував себе відрізаним від товаришів, від школи. Під час хвороби він багато читав, пробував малювати, але після картини, відданої на виставку, так і не міг вигадати нічого нового і казав матері:

— Я завжди так... намалюю, віддам... і мені стає нудно...

— Ось і твій тато буває так само: закінчить картину і сумує. Ніби всю себе в неї вклав і ходить спустошений. А я, навпаки, здаю свої креслення і рада-радісенька — сміялась мама.

— Бо ти з готового креслиш, а ми з татом своє вигадуємо, — серйозно сказав Сєва.

— Звісно. Але ж чи не приємно, що твоя картина сподобалась усім? Адже це, здається, найголовніше. Хіба людині цікаво робити щось лише для себе?

— Звичайно, я радий. Але всі хлопці вважають мене якимось іншим...
— Сєва зупинився і з докором подивився на матір, та стримався й додав: — Я багато чого не вмію робити...

Мати зрозуміла його:

— Сєва, я знаю, про що ти говориш. Але без цього футболу й усякої там метушні можна обійтися. Вони — здорові, міцні хлопці, а у тебе — вада серця.

— Ну, тоді я нікуди і не годжусь, мамо, — сумно усміхнувся Сєва.

Мати занепокоїлася.

— Це зовсім не треба собі вбивати в голову. Пройде, з часом ти зміцнієш, але зараз ризикувати просто нерозумно.

— Ну гаразд, гаразд, мамо! Я ж так сказав... Просто боюся, що ніколи не зможу зробити щось таке, як наші герої.

— Звичайно, не кожен може бути героєм, Сєва, але я думаю, що в кожній чесній людині обов'язково є цей героїзм... обов'язково є... Ой, Сєва, — раптом згадала мати, — у нас плитка даремно горить, ми ж хотіли чай пити. І ми з тобою завжди заговоримося!

Вона побігла з чайником на кухню і на навшпиньках повернулася назад:

— Тихіше, Сєвочка увесь дім уже спить, тільки ми з тобою ніяк не вгамуємося. І кожен день так. Завтра вже зроблю суворий розпорядок.

Але суворий розпорядок не допомагав. Мати поверталась з роботи пізно, за день у обох накопичувалися різні новини, а часу на розмови не вистачало.

— Сєва, пий чай і йди спати... Поклади книжку. Я тебе слухати не буду.

— Почекай, мамо. Я тільки одне питання... Чому кажуть, що боягуз помирає багато разів, а хоробрий — лише раз? Як ти це розумієш, мамо?

— Як я це розумію?.. — піднявши очі вгору і примруживши лоб, починала мати, а потім раптом, схаменувшись, сердито переривала себе: — Ніяк не розумію! Знову ти мене в довгу розмову затягуєш, Сєва...

Коли Сєва був хворий, мама вставала вночі, обережно перевіряла йому лоб, зранку поспішала приготувати їжу і, виходячи, вмовляла сина не перенавантажувати себе читанням і не вигадувати зайвих справ.

— Мені сьогодні краще, мамо! Значно краще! — щодня повторював Сєва. — Ти не хвилюйся!

Вперше за довгий час Сєві дозволили вийти на вулицю. Він вирішив зайти до Саші Булгакова, щоб дізнатися, що задано на завтра, адже Ліда вже два дні не приходила.

Закутавшись у теплий шарф, Сєва вийшов на вулицю. Непевний березневий сніг збивався під ногами у брудні грудки. Саша Булгаков мешкав недалеко. Сєва добре знав його вулицю й будинок, адже торік, коли Саша хворів, він носив йому уроки. Та цього разу, розсіяно блукаючи, хлопець довго плутався, зазираючи в чужі двори й намагаючись пригадати номер. Нарешті, в одному з дворів він упізнав одноповерховий флігель, де й жив Саша.

«От зараз я трохи зігріюся, візьму уроки, дізнаюся всі новини!» — подумав Сєва.

У дворі маленька дівчинка в теплому платку з довгими пухнастими кінцями саджала на санки міцного, повного хлопчика у великих валянках.

— Поклади ноги на санки, а то вони по снігу їхати. Ну, поклади свої ноги! — клопотала вона.

Малюк, спираючись на санки, ледве ворухив важкими валянками.

— Вони не піднімаються, — запевняв він дівчинку.

Раптом якийсь високий хлопець у шапці, без пальта, підбіг до малюка, витяг його з санок, сів зверху і крикнув:

— Н-но! Поїхали!

Дівчинка схопила малюка за руку і замахнулася на хлопця.

Коли Сєва зайшов у довгий коридор, здалеку почув гучний плач. В той же момент у кутку відчинилися двері, звідти вискочив Саша. Не помітивши товариша, він пройшов коридором і кинувся до дівчинки.

Сєва виглянув у двір. Чужий хлопчик тягнув дівчинку за пухнасті кінці платка і, сидячи верхи на санках, кричав:

— Н-но! Поїхали, поїхали!

Малюк збоку намагався зіштовхнути кривдника з санок.

— Ей, ти! Кинь! — сердито закричав Саша.

Хлопець вскочив, відбіг убік і, корчась, завизжав:

— Ох, ох! Діток образили. Караул! Нянька прийшла! Дурень! — витираючи носовою хустинкою мокрі щоки сестрички, крикнув йому Саша. — Зв'язався з малими! Тільки спробуй ще раз доторкнутися!

— Ще раз, ще двічі!.. А що ти мені зробиш?

— Тоді побачиш! — показав кулак Саша.

Він був дуже розлючений і важко дихав. Сєва вже хотів кинутися йому на допомогу, але двері в коридорі знову відчинилися, і вийшла жінка. Поставила на поріг відро з мильною водою і крикнула:

— Сашенька, винеси помий!

Поспішно пішла геть.

— Го-го-го! Сашенька, винеси помий! Постирай пеленочки! — заплигав хлопчик.

Сєва побачив червоне, зле обличчя Саші. Не помічаючи товариша, Саша схопив відро і мовчки, не озираючись, потягнув його подвір'ям, супроводжуваний насмішками.

Сєва поспішно вийшов і рішучими кроками попрямував до кривдника.

— Ти підла людина! — сказав він, піднісши до його носа свій худорлявий кулак і різко повернувся до воріт.

Під воротами він почув, як, повертаючись назад і дзвенячи порожнім відром, Саша з презирством говорив хлопчикові:

— Ну й що ти цим довів? Що ти довів? Мені на тебе плювати! Ти хуліган. Я з тобою навіть зв'язуватися не буду. А за дітей колись так дам, що й своїх не впізнаєш!

«Засмутився, — подумав Сєва. — Добре, що мене не побачив, бо йому було б неприємно...»

Він тихо пішов вулицею до свого дому.

Того дня була субота. Для Саші це був найважчий день тижня. У суботу мати купала дітей. Після школи Саша наливав ванночку, міняв воду, виносив помий, укладав у ліжечка викупаних малюків. Саме в цю хвилину до нього прийшов Сєва. А перед тим, відразу після уроків, Одінцов і Васько Трубачов кликали Сашу на каток:

— Ходімо! Це ж останні зимові дні. Скоро каток розтане! — вмовляли вони.